

Vətəndaş cəmiyyətinin əsas subyektı insan və dəyərlər sistemidir. Vətəndaş cəmiyyətinin əsas məqsədi şəxsiyyətin tələbatını ödəmək, mənafeini və hüquqlarını qorumaqdır. Vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlətin arasındakı qarşılıqlı münasibətlərdən danışarkən, onu qeyd etmək olar ki, burada şaquli əlaqələrin üfüqi əlaqələrə və əksinə, çevrilməsi prosesi baş verir. Demokratik cəmiyyətlərdə vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət arasında çox qarşılıqlı əlaqə yaranır.

Vətəndaş cəmiyyətində insanlar azadlıq əldə edir, mülkiyyətə sahib olurlar və kamil şəxsiyyət kimi yetişir. Vətəndaş cəmiyyəti, yalnız yetkin hüquqi dövlət şəraitində geniş fəaliyyət göstərir. Bu cəmiyyətin formalaşması zamanı bütün sahələrdə sivilizasiyalaşma baş verir. Vətəndaş cəmiyyətinin hüduqlarına gəldikdə, o, bir tərəfdən mülkiyyət, plüralizm, sabitliklə, digər tərəfdən hüquqi dövlət, demokratiya və vətəndaşların ictimai fəallığı ilə sıx bağlıdır.

Vicdan azadlığı problemi bəşəriyyətin inqilabi-demokratik inkişafının nailiyyəti, zəmanəmizin aktual problemlərindən biridir. Vicdan, şəxsi və ictimai mənafeyi öz əqidəsinə uyğun olaraq, insanın hərəkət etmək bacarığı və imkanlarıdır. Geniş mənada, vicdan azadlığı, vətəndaşların bu və ya digər əməllərə (ədalət və ədalətsizlik, yaxşı və pis) qiymət verməkdə mənsub olduğu zümrənin, yaxud bütün cəmiyyətin onda tərbiyə etdiyi təsəvvürə uyğun olaraq hərəkət etməkdə azad olmaq imkanlarıdır. Sözü dar mənada, vicdan azadlığı kateqoriyası insanların dinə münasibətdə tam sərbəstliyini nəzərdə tutur.

Vicdan azadlığı istənilən dini seçib, ona riayət etmək və heç bir dinə inanmamaq, yəni ateist mövqedə durmaq hüququnun təmin edilməsi kimi iki vacib prinsipə müəyyən edilir.

Dünya təcrübəsindən göründüyü kimi, demokratiyanı siyasi sistem formalaşdırır. Onun dayanıqlı

ictimai fəallığı ilə sıx bağlıdır. Siyasi ekspertlər, onu da qeyd edirlər ki, vətəndaş cəmiyyəti hüquqi baxımdan, birbaşa dövlət müdaxiləsi olmayan, lakin vətəndaşların hüquqlarını müdafiə edən liberal qanunlar vasitəsilə tənzimlənən azad fərdlər birliyinə əsaslanır. Yeni, hüquqi dövlətin formalaşması vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı ilə bağlıdır.

Hüquqi dövlət konsepsiyası insanın azadlığının təzahür sferasını müəyyən etməyə yönəlib. Dövlət, vətəndaşın azadlığına müdaxiləsi qeyri-məqsədəuyğun və qanunazidd kimi tanınır. Hüquqi dövlətin yaradılması və formalaşdırılması insan hüquq və azadlıqlarının maksimal təminatı, dövlətin vətəndaş qarşısında və vətəndaşın dövlət qarşısında məsuliyyəti, qanunun nüfuzunun yüksəldilməsi və hüquq-mühafizə orqanlarının effektiv işi ilə əlaqələndirilir. Vətəndaş cəmiyyəti sivilizasiyasının müasir səviyyəsində fərdlər, qruplar və birliklər arasında dövlət vasitəsilə şərtlənməyən, özünəməxsus, inkişaf və yetkinlik səviyyəsi olan iqtisadi, mədəni, hüquq və siyasi münasibətlərdir. Hüquqi dövlətdə bazar münasibətləri və iqtisadi cəhətdən müstəqil insan kütləsi formalaşdıqda, vətəndaş cəmiyyətinin yaranması və inkişafı da labüd bir prosesə çevrilir.

Vətəndaş cəmiyyəti siyasi yox, sosial cəmiyyətdir və oraya siyasi elitanın təsir etməsi, həmin cəmiyyətin liberallığına şübhə yaradır.

şafı mümkün deyil. Düzdür, qeyri-demokratik şəraitdə də cəmiyyət mövcuddur. Lakin bu cəmiyyət hakimiyyət strukturlarının nəzarəti altında olur və onlara hesabat verir.

Dövlət və cəmiyyət müxtəlif anlayışlar olsa da, global cəmiyyətin bir-birini tamamlayan iki tərəfidir. Siyasi həyat vətəndaş aləmindən təcrid olunmuş həyat deyil. Vətəndaş cəmiyyətinin özünün legitimliyi əsas məsələlərdən biridir.

Vətəndaş cəmiyyəti, siyasi sistemin əsası olduğu kimi, hüquqi dövlət də vətəndaş cəmiyyətinin inkişafıdır. Bu cəmiyyət inkişaf etdikcə, hüquqi dövlətin demokratikliyi daha da genişlənir.

Ölkəmizdə aparılan demokratik islahatlar, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın yaradılması və milli-mənəvi dəyərlərin qorunub inkişaf etdirilməsi hüquqi-demokratik, sosial dövlətin və vətəndaş cəmiyyətinin bir-birilə yaxınlaşmasını şərtləndirən əsas amillər kimi qəbul etmək olar. Çünki bu gün dövlət ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin inkişafında maraqlıdır və bunun üçün lazım olan bütün məsələləri həll etməyə çalışır və həll edir.

Bu da danılmaz həqiqətdir ki, hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin səmərəli qarşılıqlı əlaqələrinin təmin edilməsində qeyri-hökumət təşkilatları, yerli özünüidarə orqanları (bələdiyyələr) də mühüm rol oynayır. Onlarla hüquqi dövlət arasında sivil qaydada münasibətlər yaradılır, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və insan haqlarının qo-




**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDİF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Azərbaycan demokratik cəmiyyətində insan azadlıqlarının reallaşması xüsusiyyətləri

olması üçün isə vətəndaş mövqeyi, vətəndaş cəmiyyəti, eləcə də, hüquqi dövlətin mövcudluğu zəruri şərtlərdən biridir. Vətəndaş cəmiyyəti insan azadlığı və hüquqlarından xəbərsiz, özünü ifadə etməkdən çəkinən, məqsədlərinə çatmaq naminə neqativ yollara əl atmaqdan çəkinməyən vətəndaşlardan yaranıb. Əgər bir vətəndaş öz hüquq və azadlıqlarını bilmirsə, sosial məsuliyyətini dərk etməsə, hüquqlarını tələb etməkdən vaz keçirsə, onda nə demokratiya, nə də vətəndaş cəmiyyətindən danışmaq olmaz.

Vətəndaş cəmiyyətinin indiki inkişaf mərhələsində 10 prinsipi var ki, onların arasında, xüsusilə, diqqət çəkən hüquqi- demokratik, sosial və sivil dövlətin formalaşmasıdır. Bu baxımdan, vətəndaş cəmiyyətində insanlar azadlıq əldə edir, mülkiyyətə sahib olurlar və kamil şəxsiyyət kimi yetişir. Vətəndaş cəmiyyəti yalnız yetkin hüquqi dövlət şəraitində geniş fəaliyyət göstərir. Bu cəmiyyətin formalaşması zamanı bütün sahələrdə sivilizasiyalaşma baş verir. Vətəndaş cəmiyyətinin hüduqlarına gəldikdə isə, o, bir tərəfdən mülkiyyət, plüralizm, sabitliklə, digər tərəfdən hüquqi dövlət, demokratiya və vətəndaşların

Nəzərə alsaq ki, vətəndaş cəmiyyətinin özəyi iqtisadi sərbəstlikdir və sərbəstlik demokratiyanı yarıdan şərtləndirir və belə şəraitdə hüquqi dövlət daha da inkişaf edir, prosesin bir-biri ilə labüd bağlılığı göz önünə gəlir. Vətəndaş cəmiyyətinin və hüquqi dövlətin tam formalaşdığı bir ölkədə bazar iqtisadiyyatı, demokratiya, millət ideyası, milli dövlət anlayışı kimi məsələlər də ümumbəşəri dəyərə çevrilir.

Siyasi plüralizm, söz, fikir, mətbuat azadlığı və çoxpartiyalı sistem həyata keçirilir. Məhz bu baxımdan, qeyd etmək olar ki, demokratiyanı siyasi sistem formalaşdırır. Onun davamlı olmasında və inkişafında isə vətəndaş mövqeyi, vətəndaş cəmiyyəti, eləcə də, hüquqi dövlətin mövcudluğu əsas şərtidir. Müasir dövrdə hüquqi dövlətin formalaşması vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı ilə sıx bağlıdır və bu iki qüvvənin qarşılıqlı münasibətləri sayəsində, daha da sürətlə inkişaf edir. Hüquqi dövlət konsepsiyası insan azadlığının təzahür sferasını müəyyən etməyə yönəlib.

Hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti demokratiya ilə sıx bağlı anlayışlardır. Biri bərqərar olmadan digərinin də formalaşması və inki-

runmasında bu təsisatların mühüm təsiri olur.

Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin milli təsisatları da güclü dövlət sayəsində mövcuddur. "Vətəndaş cəmiyyəti" termini universal xarakter kəsb etsə də, Azərbaycanda bu cəmiyyətin, eləcə də, milli-hüquqi dövlətin yaranması, spesifik xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun Qərb modeli formalaşsa da, prosesdə ölkəmizin milli xüsusiyyətləri də özünü göstərir...

Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğunun özünəməxsusluğu ondadır ki, onlar vahid orqanizm kimi global cəmiyyətin daxili qarşılıqlı tərəfləri kimi özünü göstərir. Vətəndaş cəmiyyəti üzvləri üçün birgə yaşayış qaydalarını özündə əks etdirən vətəndaş cəmiyyəti etikası formalaşır. Vətəndaş cəmiyyətinin struktur elementləri sahələrə görə aşağıdakı kimi təsnif edilir:

- iqtisadi sahədə qeyri-dövlət müəssisələri, birliklər, aksioner təşkilatları, korporasiyalar, sahibkarlar, digər könüllü birliklər və qeyri-dövlət sosial-iqtisadi əlaqələr və s.

Vətəndaş cəmiyyətinin sosial-siyasi sahədə struktur elementləri

ni isə aşağıdakı şəkildə təsnif etmək olar:

- ailə, şəxsiyyət, ictimai-siyasi təşkilatlar və hərəkatlar, siyasi partiyalar, məktəblər, məscidlər (kilisə, sinaqoq və s.), sosial qruplar, siniflər, müstəqil məhkəmələr, təhsil sistemi, müstəqil kütləvi informasiya vasitələri, ictimai özünüidarə orqanları və s.

Bu sahədə sosial konfliktlərin həlli, vətəndaşların maraqlı konstitusiyaya və qanunlar vasitəsilə qeyri-zorakı və sivil formada tənzimlənilir, konsensus mühiti yaranır. Hazırkı mərhələyə qədər keçilən yolun nəticələrinə əsaslanaraq, vətəndaş cəmiyyətinin mənəvi sahəsinə aşağıdakı elementləri aid etmək olar:

- söz, fikir azadlığı, vicdan azadlığı, sərbəst toplaşmaq azadlığı, məlumat azadlığı, yaradıcılıq azadlığı, öz mövqeyini açıq ifadə etmək azadlığı, yaradıcı, elmi birliklərin müstəqilliyi və dövlətdən asılı olmaması.

Bununla yanaşı, vətəndaş cəmiyyətinin həm də aşağıdakı prinsiplərini göstərmək mümkündür: iqtisadi azadlıq - müxtəlif mülkiyyət formaları, bazar münasibətləri; insan və vətəndaşların təbii hüquqlarının qeyd-şərtsiz tanınması və qorunması; qanun qarşısında ha-

mının bərabərliyi; demokratik və legitim hakimiyyətin mövcudluğu; hüquqi, demokratik, sosial, sivil dövlətin formalaşması; siyasi, ideoloji plüralizm, leqal müxalifətin mövcudluğu; müstəqil kütləvi informasiya vasitələri, azad mətbuat, söz və fikir azadlığı; dövlətin şəxsi və ictimai həyata müdaxilə etməməsi, vətəndaş və dövlətin qarşılıqlı vəzifələri, məsuliyyət və öhdəlikləri; milli barışq, sinfi konsepsus, kompromis, qarşılıqlı əməkdaşlıq; şəxsiyyətin ləyaqətli həyatını təmin edən səmərəli sosial siyasət.

Vətəndaş cəmiyyətinin əsas məqsədi şəxsiyyətin tələbatlarını ödəmək, mənafeini və hüquqlarını qorumaqdır. Vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlətin arasındakı qarşılıqlı münasibətlərdən danışarkən, onu qeyd etmək olar ki, burada şaquli əlaqələrin üfüqi əlaqələrə və əksinə çevrilməsi prosesi baş verir. Demokratik cəmiyyətlərdə vətəndaş, vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət arasında sıx qarşılıqlı əlaqə yaranır. Vətəndaş cəmiyyətində insanlar azadlıq əldə edir, mülkiyyətə sahib olurlar və kamil şəxsiyyət kimi yetişir.

Vahid Öməröv,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru